

BOG‘LANISHLI NUTQ, OG‘ZAKI HIKOYA VA YOZMA INSHO

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Ellikqala pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim
yo‘nalishi 3- bosqich talabasi Muxiddinova Yulduz*

Annotatsiya: Maqolada bog‘lanishli nutq va og‘zaki hikoyalash, yozma insho ustida ishlash va bog‘lanishli nutq uni o‘stirish usullari, og‘zaki va yozma qayta hikoyalashga qo‘yiladigan talablar haqida.

Kalit so‘zlar: nutq, bog‘lanishli nutq, hikoya, insho

LINKED SPEECH, ORAL STORY AND WRITTEN ESSAY

Annotation: The article is about linkage speech and oral storytelling, work on a written essay, and linkage speech about the ways in which it is cultivated, the requirements for oral and written retelling.

Keywords: speech, linked speech, story, essay

Bog‘lanishli nutq, og‘zaki hikoya va yozma insho — bu nutq va yozuvning turli shakllari bo‘lib, har birining o‘ziga xos xususiyatlari va maqsadi mavjud.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga mantiqiy fikrlash, o‘z fikrlarini aniq va to‘g‘ri ifodalash, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Har bir turi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun alohida ahamiyatga ega.

1. Bog‘lanishli nutq: Boshlang‘ich sinfda bog‘lanishli nutq o‘rgatish, o‘quvchilarning fikrlarini tartibga solishga yordam beradi. Masalan, o‘quvchilarga oddiy mavzular haqida, masalan "Mening sevimli hayvonim" yoki "Yozgi ta‘tilda nima qildim?" kabi mavzularda nutq qilishni o‘rgatish mumkin.

- Nutqni bog‘lash uchun "Birinchi..." , "Keyin..." , "Shundan so‘ng..." , "Oxir-oqibat..." kabi bog‘lovchi so‘zlar va ifodalar ishlatiladi.

- Bu o‘quvchilarga fikrlarni ketma-ketlikda, mantiqan bog‘lab, aniq va ravon ifodalashni o‘rgatadi.

Bu nutq shakli aniq va ravon bo‘lishi kerak. Odatda, biror mavzu haqida fikrlar ketma-ket ravishda, mantiqiy bog‘lanish asosida ifodalanadi. Bog‘lanishli nutqda

fikrlar o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lib, har bir fikr keyingi fikrni tushunarli qilish uchun asos bo‘ladi.

2. Og‘zaki hikoya: Boshlang‘ich sinfda og‘zaki hikoya qilish o‘quvchilarning tasavvurini va yaratuvchanligini rivojlantiradi. O‘quvchilarga oddiy hikoya qilish mashqlarini bajarish, ular orqali voqea yoki hodisani tartib bilan, aniq va jonli tarzda so‘zlab berishni o‘rgatish mumkin.

- Hikoya qilishda o‘quvchilarga voqea boshlanishi, o‘rta qismi va yakuni haqida o‘ylashni, voqea qahramonlarining his-tuyg‘ularini, joy va vaqtni tasvirlashni o‘rgatish zarur.

- Masalan, "Mening eng yaxshi do‘stim" yoki "Bir kun o‘rmon bilan sayr" kabi hikoyalarni og‘zaki tarzda yaratishni o‘rgatish mumkin.

Og‘zaki hikoya ham og‘zaki nutqning bir turi bo‘lib, unda biror voqea yoki hodisa og‘zaki tarzda, so‘zlab beriladi. Og‘zaki hikoya qilishda voqealar taqdimoti, vaqt va joyni tasvirlash, personajlarning hissiyotlarini ifodalash muhimdir. Hikoya qilishda tilning boyligi, jonli va tasavvurga to‘liq bo‘lishi talab qilinadi. Og‘zaki hikoya tez-tez jamiyatda, oila davrasida yoki guruhlar ichida qo‘llanadi.

3. Yozma insho: - Boshlang‘ich sinfda yozma insho o‘quvchilarning yozish malakalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘quvchilarga qisqa insho yozish topshiriqlarini berish, masalan, "Mening oilam", "Sevimli mashg‘ulotim", "Yozda nima qilganim" kabi mavzularda yozma insho yaratishni o‘rgatish mumkin.

- Insho yozishda o‘quvchilarga boshlanish, asosiy qism va xulosa bo‘limlarini yaratish, har bir fikrni o‘rtasidagi bog‘lovchi so‘zlar bilan ifodalashni o‘rgatish zarur.

- Yozma insho o‘quvchilarga fikrlarini aniqlik bilan bayon qilish, imlo va tinish belgilari bilan ishlashda yordam beradi.

Yozma insho yozma shaklda fikrlarni ifodalashning bir turi bo‘lib, unda muallif ma‘lum bir mavzu haqida o‘z fikrlarini izchil ravishda bayon qiladi. Yozma insho boshlanish, asosiy qism va xulosa qismlaridan iborat bo‘lib, har bir qismda muallif o‘z fikrlarini aniq, mantiqiy va ko‘rgazmali tarzda ifodalaydi. Yozma inshoda rasmiy va ilmiy tilda so‘zlashish, tegishli manbalar va misollar keltirish talab etiladi.

Ushbu uch turdagi nutq va yozuv shakllari o‘rtasida farqlar bo‘lishi mumkin, lekin barchasining maqsadi – fikrlarni aniq va tushunarli tarzda ifodalashdir.

Boshlang‘ich sinflarda bog‘lanishli nutqni rivojlantirish, og‘zaki hikoya qilish va yozma inshoga tayyorgarlik jarayonlari o‘quvchilarning nutqiy, ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonlarda quyidagi bosqichlarga e‘tibor berish lozim:

1. Bog‘lanishli nutqni rivojlantirish

Bog‘lanishli nutqni rivojlantirish uchun o‘quvchilarda mavzuni tushunish, fikrlarni tartibli ifoda qilish ko‘nikmalarini shakllantirish kerak. Bu quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

- O‘yinlar va mashqlar: O‘yinli mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarga bog‘lanishli gaplarni tuzishni o‘rgatish. Masalan, "Kim ko‘proq gap tuzadi?" o‘yini.

- Savol-javob: Matn yoki rasm asosida savollar berish va o‘quvchilarning javoblarini tahlil qilish.

- Matn tuzish: O‘quvchilarga kichik hajmdagi matnlar berib, ularga davomiylik kiritish yoki yakun yasash vazifasini topshirish.

2. Og‘zaki hikoya qilish

Og‘zaki hikoya qilish o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va nutqni erkin ifoda etish ko‘nikmasini oshiradi.

- Tayyor matnlar asosida hikoya qilish: O‘qituvchi qisqa hikoyalarni o‘qib berib, ularning mazmunini qayta hikoya qilishni talab qiladi.

- Rasmlar asosida hikoya qilish: O‘quvchilarga rasm ko‘rsatib, undan kelib chiqib hikoya qilishni taklif etish.

- Fantaziya mashqlari: O‘quvchilarni biror mavzuga oid tasavvurlarini so‘zlab berishga undash. Masalan: "Quyosh bilan Oy uchrashdi, ular nima haqida gaplashdi?"

3. Yozma inshoga tayyorgarlik

Yozma inshoga tayyorgarlik jarayonida o‘quvchilarga fikrlarni yozma tarzda ifodalash ko‘nikmasini o‘rgatish lozim.

- Reja tuzish: Har bir insho uchun oddiy reja tuzishni o‘rgatish. Reja fikrlarni tartibga solishda yordam beradi.

- Gaplarni bog‘lash mashqlari: Oddiy gaplardan iborat matnlarni o‘quvchilarga tahlil qilishni va ularga yangi gaplar qo‘shishni topshirish.

- Oddiy mavzularda yozuv mashqlari: O‘quvchilarga kundalik hayotiga oid mavzularda qisqa matnlar yozishni topshirish. Masalan: "Mening eng yaxshi do‘stim", "Dam olish kunlarim".

Qo‘shimcha tavsiyalar

- Qo‘llab-quvvatlash: Har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olib, ularni rag‘batlantirish.

- Audiovizual materiallar: Rasmlar, videolar va ovozli yozuvlardan foydalanib, o‘quvchilarning qiziqishini oshirish.

- Muntazam mashq qilish: Har bir mashg‘ulot davomida kichik vazifalar orqali mavzuni mustahkamlash.

Bog‘lanishli nutq, og‘zaki hikoya va yozma inshoga tayyorgarlik o‘quvchilarning umumiy rivojlanishiga, fikrlarini mantiqiy va aniq ifoda etishga yordam beradi.

Xulosa: Boshlang‘ich sinflarda bog‘lanishli nutq, og‘zaki hikoya va yozma insho o‘quvchilarga tilni tushunish, o‘z fikrlarini aniq ifodalash va mantiqan bog‘lashni o‘rgatishda muhim o‘rin tutadi. Har birining o‘ziga xos xususiyatlari orqali o‘quvchilarning fikrlash va ifoda etish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga Murojaatnomasi.- Toshkent, 2020-yil 24-yanvar.
2. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat Ta’lim Standarti va o‘quv dasturi (Boshlangich ta’lim).- Toshkent, 2017.
3. Madayev O, Sobirov A. va b. Yozma ish turlari: insho, bayon, diktant.- Toshkent, “Turon zamin ziyo”, 2017.
4. Qosimova K., Matchonov S. va b. Ona tili o‘qitish metodikasi.-Toshkent: “Nosir”, 2009.